

Наташа Б. Станковић Шошо*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 05. 10. 2016.
Прихваћен: 20. 10. 2016.

КОМЕДИЈА *СУМЊИВО ЛИЦЕ* У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ – МЕТОДИЧКА РАЗМАТРАЊА

Рад се бави методичким разматрањима о литерарним и театролошким аспектима на којима се може засновати интерпретација Нушићеве комедије *Сумњиво лице* у основној школи. У раду се сагледавају погодне методичке радње које су естетски мотивисане, свестрано усклађене са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима. У средишту интерпретације су књижевни ликови као водећи интеграциони чиниоци, који се тумаче у садејству са друштвеним и моралним проблемима, као и вербалном и ситуационом комиком.

Кључне речи: настава, комедија, драмска лица, интерпретација, циљеви, истраживачки задаци.

Наставном обрадом комедије *Сумњиво лице* ученици осмог разреда основне школе подстичу се да дело прочитају, доживе, разумеју, свестрано тумаче и вреднују. Наставник настоји да код њих развија способност за откривање аутентичних естетских вредности, за критичко мишљење и процењивање уметничке (естетске) улоге драмског текста. Он ће поступно и систематично оспособљавати ученике за доживљавање и вредновање сценских (позоришних, радијских, телевизијских и филмских) остварења насталих према Нушићевом тексту. На адекватан начин у настави ученици ће се подстицати на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво.

---

* natasoso06@gmail.com

Наставна интерпретација комедије *Сумњиво лице* заснива се на здруженом литерарном и театролошком приступу, при чему ће се у настави посебно водити рачуна о ваљаној ученичкој рецепцији. Најприкладнији облици и садржаји рада приликом проучавања комедије *Сумњиво лице* у настави су:

- истраживачко и сценско читање драмског текста;
- развијање унутрашње чулности и сценске имажинације код ученика;
- театролошки увид у драмско дело и функцију сценских елемената;
- поредбено тумачење драмског текста и његове сценске реализације;
- истраживачки увид у позоришну историју драмског дела;
- гледање позоришне представе или телевизијске адаптације драмског текста и њихово критичко просуђивање;
- афирмисање драмског и сценског стваралаштва ученика (читање драмског текста по улогама, драматизација предговора);
- навикавање ученика да се нађу у улози редитеља, глумца, костимографа, сценографа, реквизитера, декоратера, шапача, инспицијента.

Према схватању Драгутина Росандића, повезивање књижевног текста са сродним врстама уметничког стварања (позориштем, филмом, сценским уметностима) омогућава да се у настави књижевности као приоритетни остварују циљеви који се заснивају на естетском знању, осећању и способностима ученика (Росандић 2005: 238–261). Након добро припремљене и остварене наставне интерпретације комедије *Сумњиво лице*, пожељно је да се на неком од наредних часова реализују остали облици рада подстакнути текстом (гледање позоришне представе, филмске или телевизијске адаптације, изражајно и интерпретативно читање репрезентативних одломака из комедије, драматизација предговора комедије и сценска адаптација хапшења „сумњивог лица”).

Позоришна, радијска,¹ филмска и телевизијска обрада² значајних Нушићевих дела ученицима је доступна захваљујући електронским медијима (различитим претраживачима на интернету). Представа *Сумњиво*

¹ Радио-драма *Сумњиво лице* снимљена је 1989. године у студију Радио Београд 2.

² Године 1989. Радио-телевизија Србије снимила је филм *Сумњиво лице* у режији Арсе Јовановића.

лице налази се на репертоарима позоришта у Сомбору,³ у Београду⁴ и Нишу⁵. Ученици ће, уз претходно дата упутства за рад, у разговору са наставником на часу на поредбен начин проучити драмско дело Бранислава Нушића и његову сценску, радијску и/или телевизијску обраду, усвајајући и основне појмове из позоришне и филмске уметности. Такав час имаће за циљ да ученици увиде како су различити уметници (редитељи, глумци, сценографи, костимографи) прочитали, доживели и протумачили Нушићев драмски текст и да процене у којој мери је реализација драмског текста оригиналан стваралачки чин.

Циљеви проучавања Нушићеве комедије *Сумњиво лице* у настави

Проучавање комедије *Сумњиво лице* има за циљ да оспособи ученике да доживе и открију лепоту и изузетност Нушићевог драмског комада, да упознају комедиографске поступке у обликовању слике друштва и патријархалне породице 19. века, као и занимљивих драмских карактера.

Образовни циљеви: Подстицати ученике да проуче и тумаче водећу предметност, литерарне проблеме, стваралачке поступке и облике вербалног и ситуационог хумора у Нушићевој комедији *Сумњиво лице*.

Учити структуру драмског текста, посебно проучити композицијске особености комедије, вишеструку мотивисаност радње, заплет

³ Представа *Сумњиво лице* у режији Јагоша Марковића изводи се у Народном позоришту у Сомбору од 9. маја 1998. године. Представа је на репертоару седамнаест година и имала је више од 150 извођења.

⁴ Нушићево *Сумњиво лице* је, поред Шекспировог *Хамлета*, најизвођенији текст у историји Југословенског драмског позоришта у Београду. Комедија је премијерно приказана 1969. године у режији Мате Милошевића. Главну улогу је тумачио Љубиша Јовановић. Године 1990. на сцену ЈДП-а постављено је *Сумњиво лице* у режији Николе Симића, који је тумачио Јеротија Пантића. Од 9. априла 2012. године по трећи пут се приказује представа *Сумњиво лице* у режији Јагоша Марковића. Репрезентативна глумачка подела, иновативна режијска концепција, занимљиви сценски и визуелни ефекти чине да ова представа данас побуђује интересовање публике. У намери да представа буде права „гогољијада у два чина” Марковић је поступком стилизације који је приметан у костимима, сценографији и глумачком остварењу указао на наказност корумпиране и неспособне власти оличене у типизираним драмским карактерима.

⁵ Народном позориште у Нишу је у сарадњи са Народним позориштем из Прилепа поставило 6. августа 2013. године представу *Сумњиво лице* у режији Саше Габрића. Радња комада дешава се 1991. године, у време отцепљења Републике Македоније из СФРЈ, у варошици на југу земље. Глумачка подела и режијска инвентивност показали су да Нушићева комедиографска оштрица на исти начин делује крајем XX, када се дешава радња представе, као и у XIX веку.

и „нушићевски” завршетак. Проучити етапе драмске радње у комедији: експозицију, заплет, кулминацију, перипетију и расплет.

Подробно тумачити особеност драмских лица и указати на средства њиховог обликовања. Образлагати карактеризацију (моралну и језичку) ликова у делу. Проучити психолошке и друштвене побуде актера комедије и начине њиховог испољавања. Протумачити лик Јеротија Пантића. Посебно тумачити његов монолог у 7. сцени и дијалоге са Вићом, Анђом и Марицом у првом чину. Запазити на који начин писац представља раскол између онога што драмски јунаци желе и онога што јесу. Уочити како Јеротијева амбиција повезује драмска лица у комедији. Анализирати ликове Виће, Жике и Милисава. Тумачити истакнуте облике казивања (разговор драмских лица приликом саслушања Ђоке, као и Жикин дијалог са Миладином и Милисавом у другом чину) и њихову улогу у драмској радњи. Образложити како се у комедији приказује патријархална породица, с посебним освртом на однос драмских лица: Јеротија, Анђе и Марице. Указати на положај жене у друштву, тумачећи Анђин и Маричин лик. Запазити на који начин се Ђока појављује у комедији. Уочити његове реакције у односу према другим драмским лицима. Тумачити његово понашање, узнемиреност на саслушању и функцију/улогу овог лика у драми.

Анализирати специфичности вербалног хумора у дијалогу. Одредити функцију клетви и изрека у репликама драмских лица. Препознати бирократски језик као облик манипулације људима (да би се прикрила информација, истакла сопствена ученост, ублажиле непријатне чињенице). Истаћи функције ситуационе комике у развоју драмске радње. Свестрано анализирати функције дидаскалија у комаду.

Тумачити Нушићеву комедију као естетско сведочанство о власти и бирократском менталитету у Србији крајем 19. века. Подстицати ученике да свестрано доживе и опишу начин живота у срезу. Мотивисати их да размисле и тумаче на који начин су представљене законодавна, извршна и судска власт у Нушићевом делу. Свестрано анализирати социјалну, моралну и психолошку проблематику комедије.

Васпитни циљеви: Уочавати и образлагати уметничко и идејно богатство комедије *Сумњиво лице*. Подстицати ученике да са моралног становишта просуђују представнике средње власти и односе међу њима. Указати на погубно дејство корумпиране, изопачене, неодговорне власти на морал појединца и друштва у целини. Разоткрити нечовечност бирократског менталитета и власти и указати на узроке њихове трајности. Уочавати повезаност изопачења власти, друштва и појединца. Осветлити са психолошког становишта човекову опседнутост влашћу. Развијати

потребу за правичношћу код ученика, тумачећи непримерено понашање представника извршне власти према грађанима и потчињеним колегама. Подстицати ученике на разговор о томе како моћ утиче на људе. Истаћи да су усаглашавање личних жеља и могућности са општим настојањима друштва идеал коме треба тежити. Подстаћи ученике на појачано морално процењивање света који их окружује. Нагласити потребу за објективним процењивањем властитих жеља и способности. Побуђивати код ученика сазнање да су узајамно поштовање, одговорно поступање и поверење извори афирмације и самоактуализације људи. Подстаћи ученике да увиде идејно богатство комедије и образложе поруке које носи ово дело. Свестрано образлагати Нушићеве експлицитне ставове:

Изазивајући смех на уснама комедија ублажава суровост живота.

Дај некоме власт па ћеш видети какав је човек.

У бирократији целог човечанства, свих народа и свих раса има елемената који су и општи и вечити, те који ће комедиографима будућности тако исто пружити материјал као што га је мени прошлост пружила.

Функционални циљеви: Богатити и јачати литерарни сензибилитет ученика. Побуђивати њихову чулну машту, фантазијско мишљење и уживљавање у уметнички свет комедије. Оспособљавати их за уочавање, образлагање и процењивање уметничких чинилаца и стваралачких поступака који побуђују на естетско доживљавање. Развијати способности уживљавања у свет комедије. Подстицати ученике да саопштавају своје доживљаје и размишљања који су побуђени естетским вредностима дела. Неговати њихово критичко и аналитичко размишљање. Навикавати их да своје утиске и ставове поткрепљују примерима из текста. Указивати ученицима на могућност тумачења комедије *Сумњиво лице* са различитих становишта. Подржати ученике у настојању да издвоје из текста аргументе у прилог некој тези (ставу) и аргументе против ње, као и да изводе закључке засноване на тексту. Навикавати ученике да свестрано тумаче поуке (идеје) дела уочавајући експресивне и симболичке вредности текста, како би развили способност поређења појава у делу са сродним текстовним и личним искуством.

Активирати ученичку имагинацију, развијати стваралачко мишљење, њихов читалачки и позоришни сензибилитет. Упознати их са позоришним остварењима, филмском и ТВ драмом инспирисаном овим делом. Мотивисати их да тумаче комедију *Сумњиво лице* и са театролошког становишта (посебно изражајне сценске знакове, режијску поставку и глумачка достигнућа у одговарајућој позоришној представи). Подстицати ученике у изражајном и интерпретативном читању драмског текста по улогама.

Заинтересовати их да припреме извођење ове комедије на сцени. Обрадом комедије *Сумњиво лице* неговати позоришну културу ученика (познавање стваралачких достигнућа значајних драматурга, редитеља, глумаца, сценнографа, костимографа, познавање позоришног репертоара). Подстицати и развијати критички однос ученика у проблемском приступу делу.

Развијати самосталне читалачке активности код ученика и тако их подстицати да читају текстове са истом тематиком, припремати и оспособљавати за проучавање богатог и разноврсног Нушићевог драмског опуса.

Како је Нушићева комедија *Сумњиво лице* први драмски текст који ученици основне школе читају, истражују и тумаче у целости, наставна интерпретација ове комедије имаће за циљ да код ученика развија и јача љубав према читању, тумачењу и сценском извођењу драмских дела, као и да у садејству са осталим делима Бранислава Нушића подстиче и негује њихове афинитете према драмском и сценском изражавању, оспособљава их за самостално извођење одговарајућих сценских задатака и побуђује њихово оригинално литерарно и језичко стваралаштво.

Истраживачки задаци

Доживљајно и истраживачко читање комедије *Сумњиво лице* усмерава се према истраживачком плану који следи:

1. Пажљиво читајте комедију *Сумњиво лице*. Настојте да се пренесете у њен уметнички свет, да га свестрано доживите и саживите се са драмским лицима у њему. Ослушкујте шта Јеротија, Марицу, Вићу и Миладина у њему изненађује и узбуђује. Пратите како се развијају ваша осећања и расположења побуђена уметничком сугестивношћу комедије. Спремите се да образложите чиме вас је ово Нушићево дело насмејало. Којим сазнањима вас је обогатило?

2. Проучите Нушићев предговор комедији *Сумњиво лице*, у којем је писац дао стваралачку историју рукописа. Размишљајте о узроцима не-обичног путовања рукописа комедије кроз простор и време. Протумачите на који начин стваралачка историја дела сведочи о уметничкој истинитости и виталности ове комедије.

3. Објасните шта покреће драмску радњу у комедији *Сумњиво лице*. Уочавајте чиме је све комично збивање мотивисано. Протумачите функцију комичног препознавања Ђоке и Марице. Образложите на који начин се у комедији здружују елементи комедије нарави, комедије карактера и комедије ситуације.

4. Проучите среску, извршну власт као колективни лик. Уочавајте карактерне особине начелника Јеротија, полицијских капетана (Виће, Жике), писара (Милисава, Тасе), агента Алексе и жандарма. Запажајте како они, вербалном и ситуационом комиком, демонстрирају власт. Анализирајте разноврсна средства примењена у обликовању њихових ликова. При томе откривајте особености њиховог дијалошког испољавања у сцени дешифровања депеше (6. сцена I чина) и саслушања сумњивог лица (18. сцена II чина). Осветлите шта сте на основу дијалога сазнали о особинама ликова. Шта је у њиховом говору и ситуацији у којој се налазе посебно смешно? Припремите се да своја запажања поткрепите примерима из текста. Пажњу обратите на Јеротијев монолог у првом чину. Проучите и свестрано осветлите његов однос према Анђи и Марици. Протумачите лик Ђоке и његову уметничку улогу у комедији.

5. Сачините целовиту слику деловања среске власти и њеног бирократског апарата. Наведите социјална, морална и психолошка изопачења која уочавате. Размишљајте о природи законодавне власти и њеном утицају на понашање извршне власти. Уочавајте како се у свету комедије осветљава њихова узајамна повезаност. Наведите примере Нушићевог хумористичног и сатиричног односа према људима на власти. Сагледајте ко је све сумњиво лице у овој комедији. Укажите на мисли и поруке од трајног значаја. Истражите на који начин позориште постаје, како је тврдио Јован Стерија Поповић, „лек за болести моралне”. Наведите којим сазнањима вас је обогатио овај Нушићев комад.

6. Запажајте изворишта смеха у комедији *Сумњиво лице*. Проучите разноврсност вербалног хумора, језичке каламбуре и комично преиначавање речи и израза. Тумачите на одабраним примерима индивидуалне говорне карактеристике актера комедије. Образложите универзалност Нушићевог хумора.

7. Припремите се за интерпретативно читање по улогама одломка из комедије *Сумњиво лице* који се налази у вашим читанкама. Замислите да сте редитељ ове Нушићеве комедије. Одаберите сцену коју бисте поставили на сцену и режирајте је. Поделите улоге глумцима (вршњацима из одељења) и одредите остале учеснике представе: сценографа, костимографа, шапача (суфлера), инспицијента, реквизитера, лектора, шминкера итд. Забележите у тексту места на којима ћете користити сценске ефекте (нпр. светлосне или звучне). Закажите пробу на којој ћете представити своје виђење представе. Нека лектор увежба са глумцима читање текста. Одглумите самостално неки део текста како бисте глумцима показали шта очекујете да ураде у одређеној сцени. Позовите на позоришну представу

своје родитеље или вршњаке из других одељења. Представите оно што сте урадили и размените искуства. Уколико постоји могућност, снимите представу камером. Упоредите читање текста с гледањем представе. Опишите у чему се разликује ваш доживљај представе од оног који сте имали после читања књиге. Наведите која су сценска изражајна средства допринела да ваши утисци буду другачији. Истакните с литерарног и театролошког становишта специфичности које уочавате.

Ликови у комедији *Сумњиво лице*

Сумњиво лице је реалистички комад у којем је Нушић на уверљив начин приказао друштено стање у српској малограђанској паланци на периферији Србије у другој половини 19. века. Нушић је настојао да уверљиво представи карактере и збивања у развијеној комичкој структури. Писац постиже условност појављивања драмских лица на сцени, гради њихове опозитне односе у сценама и остварује каузалност у развоју догађаја и карактера (нпр. страст да отвара и чита туђа писма Јеротије доследно реализује и у актуелном тренутку, а то што тада чини обезбедиће уверљивост његових поступака у будућим дешавањима). У *Сумњивом лицу* збивања из прошлости (Јеротијево читање Ђокиног писма – Вићино дешифровање депеше) омогућавају садашња (трагање за „сумњивим лицем” – хапшење Ђоке и истрага), а актуелна ће мотивисати будућа (Јеротијев неуспех – могућа прошевина младих). Ликови у комедији *Сумњиво лице* представљени су описом физичког изгледа у датом простору (у дидаскалијама), приказивањем њихових поступања у различитим ситуацијама, изношењем исказа јунака о себи на сцени (дијалогом и монологом) и сведочењем других драмских лица о њима.⁶ Жеља за богаћењем и поседовањем власти постају главни мотивацијски покретачи Нушићевих актера, како главних, тако и споредних. Аутор посебну пажњу посвећује етичкој (моралној) и говорној (језичкој) карактеризацији драмских лица, као и њиховој функцији у комичком заплету.

Наставник може следећим радним подстицајима у дијалогу упућивати ученике да откривају доминантне карактерне црте ликова и да их сагледају са моралног становишта.

⁶ Истраживачки пројекат за читање и тумачење комедије Бранислава Нушића наведен је у оптималном обиму, али се он подешава/сажима у складу са конкретним наставним околностима.

– Проучите Јеротијев лик и његову улогу у комедији. – Анализирајте како се манифестује његова моћ. – Уочите како његова амбиција повезује драмска лица у комедији. – Посебну пажњу обратите на Јеротијев монолог у првом чину. – Тумачите шта се током развоја радње мења у Јеротијевом понашању и поступцима. – Образложите сличности између капетана Јеротија Пантића и среских чиновника и писара. – Образложите како се у комедији приказује патријархална породица, с посебним освртом на однос драмских лица: Јеротија, Анђе и Марице. – Проучите Јеротијев однос према породици (супрузи и ћерки) посредством дијалошког говора и испољавања. Укажите на положај жене у друштву, тумачећи Анђин и Маричин лик. – Уочите улогу страха у испољавању актера. Анализирајте како се капетан понаша приликом саслушања „сумњивог лица”. Које особине он том приликом испољава? – Шта о капетану Пантићу сазнајете на основу писма његове ћерке? Запазите како капетан реагује када сазна да је Ђока изабраник његове ћерке. Анализирајте његово опхођење према породици, грађанима и запосленима након тога. Окарактеришите Јеротија Пантића с моралног становишта. Одмерите његове способности и моралне вредности према његовим амбицијама. Проучите до чега доводи каријеризам који није утемељен на стварним вредностима. – Објасните зашто се Јеротије издваја као водећи антагониста комедије.

Јеротијево поимање добра и зла, истине и правде је у супротности са етичким системом вредности. Он афирмативно говори о својим слабостима (радозналост као потреба за сазнавањем и откривањем новог манифестује се кроз читање туђих писама) и пороцима својих непосредних сарадника Виће и Жике (шпијунирање, ухођење, лажно сведочење, подмићивање, хапшење недужних грађана у циљу личног богаћења и стицања веће моћи, зеленашење). По његовом виђењу, паметан је онај који се домогне положаја, угледа и богатства, а способан – онај који је у стању да превари друге. Јеротије своје личне афинитете у потпуности изједначава са општедруштвеним интересима и њима их правда. Читање туђих писама представља његову прикривену потребу да поседовањем информација којима располаже контролише друге. Тиме он остварује манипулативну моћ, захваљујући којој постаје срески начелник и утиче на друге (чиновнике, писаре, грађане, полицију). Он показује двоструке ставове према подређенима и надређенима. Потцењује оне који су у подређеном положају а беспоговорно прихвата одлуке оних који су му надређени. Тумачећи Јеротијево поступање, ученици ће увиђати да он, као и свака ауторитарна личност, поштује оне који су на власти хијерархијски изнад њега, потчињава се ауторитету, испољава крутост мишљења, формализам и конвенционалност у понашању, склон је моралисању и манипулише људима. Дешифровање тајног писма пристиглог из министарства покреће његову амбицију да напредује у каријери (улови класу и повећа своју моћ на друштвеној лествици). Јеротије успева да обликује начин размишљања и понашање сарадника, намеће им своју вољу, агресиван је,

непредвидив и искључив, има нагле промене расположења (од еуфорије, преко раздражљивости, до хистерије и осећања беспомоћности).⁷ Мада не осуђује лењост, инертност, мамурлук, неодговорност, необразованост, незаинтересованост и бахатост својих сарадника, спреман је да их казни уколико не изврше његову заповест.⁸

ЈЕРОТИЈЕ: „За сваку немарност по овој ствари одговараће ми лично председник.” А они тамо знају да тај свршетак у моме распису значи двадесет и пет у затвореном простору и без сведока (Нушић 1970: 295).

КАПЕТАН (*грађанима*): Обесићу вас за језик, разумете ли, ако чујем да ову државну тајну крчмите у чаршији! (Нушић 1970: 324)

Јеротијева амбиција је у несразмери са његовим способностима, али је подржана системом власти у којем је могуће напредовати у каријери упркос бројним моралним преступима.

Ученици ће тумачећи комедију увиђати да је Јеротије неспособан да извршава власт. Марица оца сагледава као конзервативног, глупог и ограниченог човека. Истог је мишљења и његов најближи сарадник писар Вића, који сматра да је Јеротије неспособан, необразован и приглуп и да није компетентан за посао који обавља.

ВИЋА: Дабоме! Не би морало шифром чак и кад би вас пензионисали због онога што сте удесили да се човек задужи код Управе фондова на туђе имање (Нушић 1970: 279).

Јеротије у кључним тренуцима испољава кукавичлук, недоследност и неодговорност (осећа страх од сумњивог лица, не учествује у његовом хапшењу и ислеђивању) и манипулативност (шаље министру лажну депешу са сведочењем о изузетним заслугама, хапси невиног и пребацује

⁷ Анализирајући дидаскалије, ученици ће развијати унутрашњу чулност и сценску имагинацију о физичком изгледу ликова, њиховим поступцима, реакцијама и међусобним односима. На основу описа поступања драмских лица на сцени, њихове гестикулације и мимике, читаоци у дидаскалијама откривају њихове особине, темперамент и емоције. Јеротије *шета узбуђено* с рукама позади држећи једно писамце, *подмеће га* Анђи под нос, *престрави се* на њен коментар. Анђа је *згранута* оним што је прочитала, *крсти се*, *загледа* писмо. Док чита депешу, Јеротије *се изненађује*, *загледа је* са свих страна, *чита гласно*, *тргне се*, *шета замишљено*, *уједа се*. Вића *слеже раменима*, *буни се*. Марица је на сцени *узбуђена*, *баца и ломи све што јој дође под руку*, *ичепа* Јоси писмо из руке, *узбуђено* отвара писмо и чита, *љуби мајку*, *одјур* весела. Ђока је *млад*, *улизан*, *удешен*, *прилази преплашено* (Нушић 1970: 305).

⁸ Активирањем догађаја из прошлости и довођењем у везу са догађајима у садашњости Нушић на посредан начин (сведочењем других) врши карактеризацију ликова. Анђа подсећа Јеротија да је због читања туђих писама изгубио службу. Вића указује Јеротију на могућност да може да буде пензионисан због тога што је кривотворио податке и тиме омогућио да се неко задужи на туђе имање. Јеротије оптужује Вићу да је крив што хапси недужне, богате грађане и склања доказе уз новчану надокнаду, Милисав сведочи о Јеротијевом кукавичлуку.

кривицу на Вићу). Капетан Пантић не осећа грижу савести због свог поступања и уверен је да чиновник у постојећем друштву, уколико је лојалан власти, не може бити осуђен, нити кажњен због незаконитих и неморалних поступака:

ЈЕРОТИЈЕ: Ама каква кривица, побогу брате! Где си ти још видела код нас да је чиновника глава заболела због кривице? А после, паметан је то човек, зна тај шта ради. Покрао је он сва акта, и сад: нема акта, нема ни кривице. Не може ту министар ништа, мањ да га истера из службе. Али и да га истера, мислиш мари он? Скрцао је тај парицу, па му се може и без службе. Седеће годину-две и даваће паре на зајам сељацима. Ако баш хоће наново у службу, сачекаће док падне влада, па ће га после друга са класом у службу (Нушић 1970: 276).

Трочлана патријархална породица Пантић (отац Јеротије, мајка Анђа и ћерка Марица) постаје микросвет друштвених догађања.⁹ Да би остварио амбицију за још већим овлашћењима (како би могао да још више злоупотребава власт), Јеротије преноси посао у кућу (издаје наређења, организује саветовања, састанке, осмишљава план напада и хапшење „сумњивог лица”). Кућа постаје једини простор у којем се он осећа сигурним и где може, како верује, спокојно да ради.

АНЂА: Нашто ти онда канцеларија?

ЈЕРОТИЈЕ: Не могу, брате, тамо. Што год проговориш у канцеларији, чује цела чаршија. Морам овде, сигурнији сам (Нушић 1970: 291).

Аналитичко-синтетичким приступом првој сцени комедије ученици ће тумачити Јеротијев непримерен однос према члановима породице, открити његове мане и спознати неморалност његових непосредних сарадника. Проучавање иницијалног дијалога Јеротија и Анђе (I чин, 1. сцена) омогућава ученицима да:

- проуче актере ове комедије непосредно (Јеротије, Анђа) и посредно (Ђока, Вића, Жика);
- анализирају односе међу драмским лицима (Марица – Ђока – Вића), (Вића – Јеротије – Ђока), (Анђа – Марица – Јеротије), (Жика – Вића – Ђока);
- открију доминантне карактерне особине драмских лица (Јеротије – крут, хладан и прорачунат у односу према другима,

⁹ У комедији *Сумњиво лице* срез живи од интрига, давања и узимања мита, од подвала и превара. Сви чине преступе, али морају да воде рачуна о томе да то чине у складу са функцијом коју обављају и хијерархијском позицијом на којој су. **Јеротије** прети сарадницима да ће физичким насиљем казнити њихову непослушност и брбљивост. Јеротије: Тасо, ево ти овде пред свима кажем да ћу ти ноге пребити ако одавде зајеш по чаршији и истртљаш шта си прочитао (Нушић 1970: 293).

непримерено радознао и необуздан, на неморалан начин долази до сазнања, необразован, агресиван, невоспитан; Анђа – домаћица, жена патријархалног васпитања, несигурна у себе, попустљива и пасивна; Вића – преварант, неморалан и непоштен, зеленаш склон махинацијама, бескрупулозан; Жика писар – неодговоран, непоштен, алкохоличар; Марица – искрена, отворена, заљубљена девојка, јогунаста, импулсивна јединица, тежи за независношћу, ослања се на себе; Ђока – интелектуалац, тајанствени изабраник, будући зет);

- сазнају значајне појединости за даљи ток радње (писмо које је Ђока из Прокупља упутио Марици открива нам природу њихове везе и Јеротијеву страст да отвара туђа писма, због чега је изгубио службу);
- критички сагледају стање у друштву (чиновници увек избегну кривицу, положај на власти и веза са политиком и династијом доносе финансијску добит, друштво је огрезло у криминал, поштени становници су немоћни и незаштићени у таквом систему, друштво афирмише негативне вредности, на власти су неодговорни, бахати и нестручни службеници).

Говор актера комедије изнијансиран је у зависности од ситуације у којој се јунак налази кад говори. Ђока употребљава разговорни језик допуњен изразима из усмене традиције кад изјављује љубав Марици, Анђа сриче док чита Ђокино интимно писмо, а Јеротије користи банални чиновничко-канцеларијски језик кад га интерпретира. Вербална комика проистиче из несклада између онога што јунаци говоре и онога што мисле и раде:

АНЂА (*чита озго*): „Марице, душо моја!”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, је л ти сад мирише на проминцле?

АНЂА (*наставља читање*): „Примио сам твоје слатко писмо и изљубио сам га стотину пута”.

ЈЕРОТИЈЕ: Чудо није изљубио и писмоношу и управника поште и...

АНЂА (*чита даље*): „Поступићу тачно по упутствима која си ми у њему изложила”.

ЈЕРОТИЈЕ: Дивота! Твоја ћерка шаље упутства! Ако тако потера, може почети још и да шаље расписе; може чак да заведе и деловодне протоколе па да почне посао под нумером...

Ученици ће увидети да понављања прочитаних реченица, варирање израза доводе до успоравања радње и појачавања напетости и ишчекивања. С друге стране само понављање реплика обезвређује значај прочитаног

писма и чини га смешним. Наставник радним налозима подстиче ученике да у одломку саветовања Јеротија и чиновника обратe пажњу на говор ликова којим се постиже вербална карактеризација јунака:

– Обратите пажњу на начин Јеротијевог говора (избор речи и интонацију реченица). Уочите појединости у његовом говору. Запажајте речи које немају никакве везе са реченицама које он изговара. Анализирајте појединости у његовом говору које су наглашене у овој сцени. – Проучите уметничке поступке којима су представљена драмска лица у одломку (портретисање, говорна карактеризација, ситуационо сликање). – Анализирајте дијалог Јеротија и Виће, доводећи га у везу са њиховим психолошким побудама. Проучите специфичности вербалног хумора као преовлађујућег својства Нушићевог дијалога.

Ученици могу да запазе да Јеротије док говори делује као да казује мисао коју до краја није смислио или одуговлачи казивање како би се присетио започете мисли. Реченице су му непотпуне и недовршене, лексички фонд је оскудан, често прелази с једне теме на другу, прави паузе у говору, користи сувишне речи (*brate, дакле, дедер, видиш, разумеш ли, рецимо, како да кажем*) и излишне реченице (*Дакле, шта сам оно хтео да кажем.*). Јеротијева брзоплетост у говору упућује на његову напетост, расејаност, површност, нервозу, мисаону инертност. У комуникацији са колегама он је субјективан и пристрасан. У говору има ауторитаран и неформалан тон, саговорника прекида, упада му у реч, идеје ниже слободним асоцијацијама и изводи доказе на основу личног утисака и извитоперених вредносних ставова. У изузетном тренутку када се очекује да саопшти запосленима важну информацију, он говором скреће пажњу на небитне ствари и појаве и тиме умањује значај изреченог. Јеротије користи експресивну лексику, којом исказује свој емотивни став према саговорницима (*господин Вићо, brate*). У Јеротијевом говору преовлађују личне именичке заменице, којима он упућује на друге учеснике у комуникацији и на предмете и појаве о којима је реч. Говор ликова прате невербална средства комуникације (интонација, мимика, гест, поглед). Јеротијевом брзоплетошћу у говору и уношењем непотребних и сувишних речи (параплерома) врши се његова говорна карактеризација и постиже комичан ефекат.

Закупљен послом и извитопереном амбицијом Јеротије се отуђује од породице, запоставља супругу и ћерку, грубо се опходи према њима, не поштује их, не осећа емпатију, нити разумевање за њихове потребе.¹⁰

¹⁰ Јеротије и Анђа разговарају у комедији само двапут, у експозицији у 1. сцени првог чина и на саслушању у 18. сцени другог чина. Марица и Јеротије уопште не успевају да се споразумеју због Јеротијеве и незаинтересованости да је саслуша (5. и 8. сцена првог чина). Комуникација између чланова породице Пантић заснива се на размени обавештења у вези са Јеротијевим пословним плановима (11. и 15. сцена). Успостављање дијалога чланова породице

Јеротије испољава егоцентризам, себичност, неискреност, непоузданост и неодговорност према члановима породице. Фиксација влашћу производи код Јеротија губитак свести о реалности. У разговору са Марицом он се према њој односи као према лицу на саслушању:

ЈЕРОТИЈЕ: Добро, 'ајде говори, али кратко и јасно. Кажи име и презиме, године старости, место рођења, јеси л' који пут осуђивана и зашто, и одмах пређи на изјаву.

МАРИЦА: Слушај, оче, ти знаш да сам ја већ у годинама и да је ред и дужност родитеља да ме збринете.

ЈЕРОТИЈЕ (*не слуша је, већ размишља за свој рачун*): Треба послати пандуре у срез. Колико имамо коњаника пандура? (*Броји на прсте*) (Нушић 1970: 289).

Јеротије и Марица у монолозима испољавају своје скривене жеље, размишљања, очекивања и амбиције у вези са непосредном будућношћу (Јеротије – машта да буде унапређен / Марица се нада прошевини). Јеротије у монологу (I чин, 7. сцена) користи *говор за себе* (*apar*).

ЈЕРОТИЈЕ: „Плава риба”... Ја, плава риба, ал' треба је упецати. Треба вешто натаћи мамац, спустити удицу у воду, па, мирно... ћутиш, не дишеш... а тек пловак заигра, а ти хоп!... Искочи удица а кад погледаш: на удици – класа! Класа, дабоме! Прошних избора ми је измакла, али ми сад мајци неће измаћи. Похапсићу пола среза ако не може другаче, па ћу онда решето, па сеј. Што је чисто, прође кроз решето, а што је сумњиво, остане па се праћака као рибица у мрежи. А ја само бирам: (*Тобож вади из решета једно лице*). „Ајде, голубе, најпре тебе!” Стегнем га за врат, а он само кмекне као јаре. Мора да призна и ако му се не признаје. „Јеси ли ти сумњиво лице” – „Јесам, господине, како да нисам!” – „Тако те хоћу, голубе мој!” па отрчим одмах на телеграф. „Господину Министру унутрашњих дела. У мојим је рукама ваше сумњиво лице, у вашим је рукама моја класа. Молим хитну размену!” Ја, тако уме Јеротије, него! (Нушић 1970: 288)

Наставник подстиче ученике да проуче Јеротијев монолог у првом чину следећим подстицајима:

- Запажајте какво значење Јеротије придаје бесмисленим синтагмама из телеграма.
- Шта „плава риба” представља за њега? Како он доживљава хватање „сумњивог лица”? Какве методе примењује у свом раду?

Јеротијев монолог сведочи о његовој латентној потреби да стекне још већи углед и признање како би опстао на власти и могао да демонстрира своју моћ. У његовом монологу открива се страсни каријеризам, опседнутост влашћу, полицијска методологија ислеђивања заснована на кршењу људских права, принуди и терору. Он није спреман да поступа у складу са законом већ је вођен болесном амбицијом да добије награду.

Пантић дешава се тек у 18. сцени другог чина. Након препознавања Марице и Ђоке, Јеротије увиђа своју заблуду и прихвата пораз.

Марица се не мири са подређеним положајем у својој породици. Она сматра да има права да одлучује о свом понашању и будућности. Она се супротставља очевој намери да је уда за Вићу, иницира Ђокин долазак у паланку и у жељи да отац благослови прошевину, покушава да успостави комуникацију са њим и на миран начин реши проблем. Своје незадовољство очевом небригом и незаинтересованошћу и мајчиним неразумевањем манифестује бацањем предмета, ломљењем посуђа и бурним негодовањем. Одлучна је у намери да родитељима образложи свој избор.

Анђа као супруга и мајка испољава осећања бриге према члановима породице. Она подсећа Јеротија на неморалне поступке због којих је изгубио службу, настоји да помири супротстављена гледишта оца и ћерке и да поврати поремећену породичну атмосферу. Она је послушна, дискретна и неодлучна. Њено деловање не покреће радњу, већ доприноси потпунијој карактеризацији Јеротија и Марице.

Нушић у комедији *Сумњиво лице* даје колективну слику српске бирократије, са појединцима који се у одређеним ситуацијама истичу. Наставник може следећим радним подстицајима у дијалогу упућивати ученике да откривају доминантне особине чиновника, полицијских писара, практиканата и доушника и да их сагледају са моралног становишта:

– Детаљно анализирајте ликове Виће, Жике и Милисава. Запазите на који начин се приказује раскол између онога што они желе и онога што јесу. – Критички сагледавајте Ђикин став према правди и власти. Учите како он вреднује своје способности и рад. – Шта о начину рада бирократије сазнајете? Откривајте на који начин се њихово поступање одражава на живот грађана. Наведите примере злоупотребе положаја које откривате у комедији. Која је улога Алексе Жуњића у комедији? Истакните које се друштвене мане и поступци приказују и осуђују. – Запазите на који начин се Ђока појављује у комедији. – Тумачите његова осећања и изворе узнемирености на саслушању.

Драмска лица окупљена око среског капетана Јеротија Пантића (чиновници, писари и срески шпијун Алекса Жуњић) чине групу људи која обавља сродан посао и има заједничке интересе. Њих повезује жеља за афирмацијом, влашћу, моћи, потреба за богаћењем оствареним на непоштен начин (зеленашење, корупција, шверц, диловање), примитивизам, необразованост, неморалност. Они прислушкују, потказују и уходе једни друге, подмитљиви су, подмећу, кривотворе, лажно сведоче, примењују вербалну и физичку силу у ситуацијама када су немоћни, уплашени или у намери да демонстрирају моћ. Као представници извршне власти, показују непрофесионалност према грађанима (неодговорни су, незаинтересовани, насилни, бахати, бездушни), сервилност и понизност према онима од којих зависе. Закона се придржавају ретко – само из личног интереса. Своје

поступање правдају лажним убеђењем да на такав начин чувају државне интересе и служе династији. Сваки од актера бирократског механизма има изражену индивидуалност, али се сви они уклапају у слику погубне непродуктивне и неморалне власти.

Лик среског писара Виће дочаран је физичким портретом, Јеротијевим и Маричиним сведочењем и сценском акцијом. Вића својом појавом ствара утисак надменог, сујетног среског писара који жели да скрене пажњу на себе својим изгледом и ставом. „Вића је сув и штркљаст, он има необично кратак капут на струк, тесне, припијене јахаће панталоне, чизме и на њима мамузе. Подшишаних је бркова и има ћубу од косе над челом” (Нушић 1970: 291–292). Однос Јеротија и Виће на пословном плану заснован је на њиховом узајамном подржавању да би остварили одређену корист. Они се удружују и делују заједно подстакнути различитим интересима (Јеротије жели унапређење, Вића намерава да се ожени). Њихова сарадња је реципрочна – ако Вића Јеротију помогне да ухвати сумњиво лице, он ће му омогућити да се ожени његовом кћери. Упркос томе што између њих постоји прикривен антагонизам, Јеротије Вићу доживљава као доброг домаћина зато што је способан да за кратко време непоштеним поступањем стекне велико богатство.

ЈЕРОТИЈЕ: Он само накупно хвата. Његова је струка политика, и на њој боме добро зарађује. Највише зарађује на династији. За њега је династија крава музара. А музе, брате, вешто! Тек видиш, притвори каквог газду, вели: „Лајао против династије!” и натовари му оволика акта... седам, осам, дванаест сведока... пет година робије. А једног дана тек, нестала акта, или искази сведока сасвим друкче гласе него кад си их први пут читао и онај... тек видиш, у слободи. Ето, тако, иде му тај посао од руке. Е, то је, видиш, домаћин човек, таквог ми зета дај, а не Ђоку (Нушић 1970: 277).

Вића је Јеротијева десна рука (он осмишљава акције хапшења грађана, прикрива информације о њиховој кривици, подмеће лажне исказе, фалсификује документа или их уништава). Вића је лукав, проницљив, подмукао, никада не опонира Јеротију зато што има намеру да постане члан породице Пантић. Осећање потцењености сублимира на тај начин што обављајући одређене неморалне активности обезбеђује себи личну корист. Крађа и марифетлуци којима је склон на радном месту, једним делом, мотивисани су компензацијом за понижење које му је друштво учинило не вреднујући његов рад онолико колико он сматра да је потребно. Вића крађу доживљава као праведну надокнаду за учињену друштвену неправду.

ЈЕРОТИЈЕ: Знам ја да би га ти после пустио, али што не иде, не иде! Откуд газда Спасоје сумњиво лице? Зар не видиш да овде пише „млад човек”, а газда Спасоје има шездесет година. Па онда, и да га ухапсиш, камо ти код њега револуционарни и антидинастички списи? Ако и претуриш хартије газда Спасоје, шта ћеш наћи? – Признаницу твоју, признаницу моју, а то, брате, нису сумњиви списи.

ВИЋА (буни се): Па, оно...

ЈЕРОТИЈЕ: Оно јест, сумњиви су, зато што не мислиш да му платиш. А не мислим ни ја, ако хоћеш право да ти кажем. Доста он зарађује од овог народа, а ми смо, као власт, позвани да узмемо у заштиту народ од таквог глобације (Нушић 1970: 285–286).

Да се ради о неморалној и подмуклој особи сведочи и Марица у писму, наводећи да је он „нитков и лопов првокласан, те цео срез пишти од њега”.

Јавни живот у срезу приказује се у деловању законодавне (судске) и извршне (полицијске) власти. Нушић у другом чину настоји да извргне руглу начин рада и навике чиновника, писара, практиканата, пандура, председника општина и среског капетана. Рад бирократске власти представљен је у раду среских писара Жике, Милисави и практиканта Тасе и њиховом односу према странкама (присутна лица – Миладин, Спаса механџија; одсутна лица – Љубица Пантић, Каја Јанковић, Перић). Жика својом појавом наговештава да је зависник од алкохола. Његов опис дат је у дидаскалији: „Жика је дежмекаст, а велике чупаве главе, подбулих очију и дебелих усана. На њему виси извештало прљаво одело, прслук му је кратак тако да му се кошуља под њим види. Панталоне су му горе врло широке, а доле уске и спале те се наборале” (Нушић 1970: 292).

Вића његов порок прикрива изговором „отишао у срез”, а Јеротије правда сматрајући да он себе алкохолом награђује за успешно обављене послове којима је оштетио или грађане или државу:

ЈЕРОТИЈЕ: Тај ми често иде у срез. Разумем кад се напије при каквој већој лици-тацији, при каквој процени за зајам Управе фондова или тако што; али је он почео у последње време да се напија и код најситнијих услуга које врши грађанству. Изда неком лажан сточни пасош, напије се; натера неког да плати дуг који не признаје, напије се. [...] Због тога пати држава, а треба и о томе који пут водити рачуна (Нушић 1970: 286–287).

Као Јеротије и Вића, и Жика се задужује од грађана, не враћа дуг и прима мито. На послу се током радног времена трезни од ноћног пијанства и воли да демонстрира власт и моћ над недужним грађанима и колегама (гађа Тасу предметима са стола, вређа Јосу и Миладина). Алкохол је утицао на његово мишљење и опажање, пореметио је брзину и координацију његових покрета и утицао на понашање. Он посао саботира (не подноси рокове, не зна где су му акта, неорганизован је и расејан).

Задатке завршава некомплетно, нетачно, нестручно, али изговоре увек налази са посебно осмишљеним и добро рационализованим, а лажним разлозима. Своју непрофесионалност правда негирањем проблема. Он је до те мере сигуран да је незаменљив на послу који обавља да у свом раду не примењује закон и прописује правила поступања која нису утемељена на правди и правичности:

ЖИКА: Закон није писан за тебе, него за мене да знам колико да ти одрежем (Нушић 1970: 307).

ЖИКА: Правда, то је стрпљење, упамти то, па немој да насрћеш на правду као јуне, него чекај, брате! (Нушић 1970: 316).

Ученици ће увидети да корумпирана, изопачена и неодговорна власт делује погубно захваљујући бирократском менталитету који поништава све моралне вредности у друштву. Жика је свестан да он у таквом друштву не може бити кажњен због свог неодговорног односа према послу, бахатог понашања према колегама и грађанима. Неправда, незакоње и неодговорност поседују чиновници свих нивоа власти и сви заједно утичу погубно на морал грађана и друштва у целини. Жика не осећа потребу да помогне другима. Своје неуспешно школовање он представља као вишегодишње студиозно изучавање материје да би био ефикаснији. Он лаже себе да би се заштитио од негативних осећања и створио позитивну слику о себи. Своје образовање доживљава као период великог жртвовања и одрицања и тиме настоји да други поштују и боље вреднују његов рад:

ЖИКА: Ко ће да плати мени моје школовање? Десет година сам ја провео у школи. Да сам на робији толико година провео, ја бих научио какав занат. [...] Него се ја, господине мој, нисам мицао из разреда, по годину, две, па и три ако хоћеш, све док нисам испекао науку. (Нушић 1970: 308)

Свој професионализам Жика доказује бројем ухапшених и осуђених грађана:

ЖИКА: Треба ми, знаш, овде један грађанин који није осуђиван, а како је у овој вароши тешко наћи грађанина који није осуђиван, то још ако и тебе осудим... 'Ајде, нека ти прође засад, само да промениш вино; оно вино ти не ваља (Нушић 1970: 320).

Апсурдност његовог деловања долази до изражаја на крају комедије када се налази у улози саветника разјареног капетана Јеротија.

Чиновничка соба у срезу је место конфликтних односа писара и практиканата. Нушић приказује навике бирократије која од канцеларије прави полигон за игру и забаву. Чиновници, писари и практиканти су нерадници који се међусобно свађају, искаљују бес на недужнима, агре-

сивни су према подређенима и деструктивни према инвентару. Среска власт подлеже хијерархијској структури која налаже да се надређени иживљавају над подређенима и да такво поступање доживљавају као неку врсту игре која их забавља. Подређени чиновници морају да се повинују надређенима и да трпе њихове хирове. Надређени господаре подређенима и забављају се демонстрирајући моћ. Конфликте изазивају потиснута осећања њиховог неуспеха, неспособности, инфериорности, кривице и анксиозности. Фрустрације изазивају непријатне емоције (страх, љутњу, кривицу, огорченост) угњетених, а Нушић њихову беспризорност приказује на хумористичан начин:

Из практикантске собе излети лењир, затим упијач и чује се отуд граја. Таса утрчи и скупља бачене ствари. [...]

ТАСА: Ја те молим, господин Жико, да ми опростиш, али ово се више не може издржати. Пре три дана су ми метали иглу у столицу па сам рипнуо три аршина увис; прекјуче су ми намазали шешир мастилом изнутра, па сам се сав умрљао – ето, још се нисам испрао као човек. Јуче су ми опет метли на столицу четири ђачка јексера за цртање, окренули вршкове нагоре, а ја сео и опет се искрставио. Не, богами, господин Жико, ово се не трпи више! Ја могу слободно рећи да крваво зарађујем свој хлеб.

ЖИКА: Ништа то није! Сипај у лавор хладне воде, седи мало па ће да прође. Практикант си, брате, па мораш и да трпиш. Мислиш ти, ја кад сам био практикант да нисам патио? Још како! Седао сам ја и на плави плајваз, али ми је подметнуо секретар, па ми је било мило иако ме сврбило десет и више дана (Нушић 1970: 311).

Таса је најстарији од свих чиновника у срезу, а једини практикант. Управо због тога га сви малтретирају (туку га, стављају му ексере на столицу, разбијају му главу регистром, гађају га актима). Он је немаран према себи, брбљив је кад се напије и непоуздан (не уме да чува тајну). Он је „омален, повијених леђа, седих бркова, ћелав”. Носи „дугачак излизан реденгот и прљаве и искривљених штикала ципеле” (Нушић 1970: 292). Чиновници немају поверења у њега и сажаљевају га.

Милисав је „средњег раста, војнички је кратко потшишан, улицкане косе и уфитиљених бркова”. Као бивши официр, подржава ред и дисциплину. Лојалан је претпостављанима (он осмишљава план напада, учествује у Ђокином хапшењу, води записник). Од свих драмских лица у комедији, једини исказује сажаљење према Таси са којим живи. Али га то не спречава да од њега сакрива веш и чарапе у фасциклама по канцеларији. Слику бирократског апарата употпуњује његова констатација:

МИЛИСАВ: Па, брате, ја не знам каква је ово земља кад у самој полицији могу да покраду полицијског писара (Нушић 1970: 309).

Алекса Жуњић је срески шпијун, један од оних ликова који све види, зна, чује, коме све казују захваљујући томе што знају чиме се бави и који све што сазна преноси. Он је радознао и брбљив, не уме да чува тајну, већ осећа потребу да оно што открије одмах подели са представницима власти. Он своју улогу у друштву сагледава према томе колико је користан. Он је гласник о важном догађају (да се у вароши налази сумњиво лице). Вест коју он доноси покреће све механизме власти.

Ђорђе Ристић је апотекарски помоћник, Маричин изабраник, невино оптужен и ислеђиван. Он стицајем необичних околности постаје важна особа у срезу (осумњичен је да је опасан и сви га се плаше). Упркос свему томе, Ђока није свестан значаја који му придају и не сналази се у датим околностима. У разговору са прогонитељима је љубазан, културан, искрен и наиван. Ни по коју цену неће да ода тајну због које је дошао у срез. Не признаје кривицу, упоран је у свом настојању, храбар је, доследан и достојанствено се супротставља власти (не дозвољава да га вређају и малтретирају). Према Марици испољава искреност, љубав и поштовање. Ђока је повод за покретање радње у комедији, али је и марионета у рукама власти. Иако нема намеру да насамари Јеротија, стицајем околности то чини.

Рад извршне власти приказује се у сценама припреме за саслушање „сумњивог лица” и током саслушања Ђорђа Ристића из Панчева.

– Упоредите Јеротијев монолог са сценом ислеђивања „сумњивог лица”. – Анализирајте како се капетан понаша приликом саслушања. Које особине он том приликом испољава? – Пронађите у тексту примере за вербалну карактеризацију јунака. Запазите како Јеротије и Вића реагују када сазнају да је Ђока Маричин изабраник. Шта су спремни да учине?

У сцени саслушања у потпуности је разобличено поступање власти која је унапред прогласила кривим осумњиченог упркос томе што докази потврђују супротно. Представници извршне власти Ђоку присиљавају да призна нешто што није урадио. Они су спремни да докажу његову кривицу унапред сачињеном изјавом, која је већ прослеђена у Београд и лажним сведочењем грађана који у саслушању немају никакву улогу јер су ту формално (један је заплашени хапшеник под оптужницом да је протурао лажни новац, а други клијент који се нада да ће служећи власти успети да заврши посао због ког је дошао). Ученици ће увидети да Јеротије испољава надмоћност, суровост, непоштовање других, агресивност, искључивост, непринципијелност. Спреман је да испоручи невино лице, настоји да присилно добије Ђокин исказ кривице, истрагу доживљава као формални чин, процедуру која неће изменити уверење да је ухваћено лице криво и без тога да се то докаже.

КАПЕТАН: Ћут'! Реч да ниси казао. Гле ти њега! Признајеш него шта! А ако не признајеш, ти ћеш признати, јер ја сам већ телеграфирао Министру да си ти признао. Не можеш ти ваљда сад мењати наводе власти. [...]

ЂОКА: Ја нисам зликовац, ја нисам ни за шта крив, ја протестујем!...

КАПЕТАН: Ћут', кад ти кажем! Гле ти њега, он мисли звао га неко овде да говори! (Нушић 1970: 324–325).

У комедији се смењују кризне ситуације на приватном и пословном плану, које потпомажу драмски сукоб као крајни исход – откривање Јеротијеве заблуде и остварење Марицине воље. Драмски сукоб се манифестује у сцени саслушања и кулминира препознавањем Марице и Ђоке. Сукоб је присутан и на јавном и на приватном (породичном) плану. Он се испољава двоструко: као друштвени сукоб (борба групе људи против појединца – Јеротије и полицијски апарат против Ђоке као „сумњивог лица”) и као породични сукоб родитеља и ћерке поводом избора животног сапутника. Комичност ситуације настаје када се сукоб са јавног плана пренесе на приватни уз присуство виновника сукоба. Јаз између циља и исхода Јеротија Пантића доводи до кулминације драмске кризе и развија нове односе у комедији (Ђока – „сумњиво лице” – будући зет, Вића – будући зет – „оклеветан сарадник”). Промене се збивају у актуелном тренутку у којем су присутни сви актери комедије (на саслушању) и кратком временском размаку (током једног дана). Судар воља активних и пасивних драмских лица заснива се претежно на вербалном плану. Снага и значење сукоба почивају на неподударности циља и исхода, намере и остварења. Увидевши да ће му и овог пута измаћи класа, Јеротије афективно реагује, постаје агресиван, непредвидив и спреман на све.

ЖИКА: То је цензура.

КАПЕТАН: Него! Кад је у питању држава и династија, завешћу ја и цензуру и тортуру и секвестуру и позитуру и ударићу свакоме двадесет и пет по туру. Не бива друкче! 'Ајде, богати, господине Милисаве! (Нушић 1970: 337).

Нушић настоји да хумором обузда зло у човеку и међуљудским односима. Вербална комика је уперена против негативности механизма власти и манифестује се каламбуром. Претња коју Јеротије изриче ублажава се римовањем речи и употребом колоквијалних израза уз речи из административне сфере употребе.

За разлику од њега, Вића реагује на, наизглед, неочекиван начин. Он, који својим дотадашњим поступањем ништа није урадио у складу са законом и у складу са моралним вредностима, позива се на кодекс понашања и испољава своје негодовање употребом реплика својствених административном стилу:

ВИЋА (*бесан*): Ја протестујем у име државног морала и ја, у име државе, изјављујем да ово не могу да гледам својим очима. Ја нисам дужан у званичној дужности да гледам љубљење и грљење у државном надлештву и изјављујем и сматрам то као увреду у званичној дужности. Извол'те ви само наставити истрагу! (*Шчепа капу и нагло оде*) (Нушић 1970: 335).

Аутор уз помоћ вербалне и ситуационе комике указује на изопаченост света који приказује. Хумор постаје непоткупљиво лице овог комада које омогућује да се разобличи и осуде неморални и бездушни поступци актера комада. Игре речима (каламбури) засновани на вишезначности кључних речи у репликама разоткривају га и засмејавају читаоце:

МИЛАДИН: Бог ми је сведок, господине Жико! ЖИКА: Имаш ли ти неког сигурнијег сведока него што је Бог? (Нушић 1970: 307).

Нушић комедијом *Сумњиво лице* показује да је лажни морал паланке и њених становника неодвојив од морала бирократизоване власти и њему прилагођен. Врховна власт подржава порочност законодавне и извршне власти, а преко њих се аморалност преноси на грађане. Таквим деловањем власт доводи до разарања моралних норми у друштву и дехуманизације грађана. Ученици ће увидети да у комедији *Сумњиво лице* нема позитивних ликова. Преовлађују негативни (варалице, подмитљивци, покварењаци, полтрони, бедници, неодговорни, површни, неозбиљни, искомплексирани људи). Они су постали такви зато што их је обликовало друштво у којем власт афирмише негативне вредности. Ученици ће разоткривати нечовечност бирократског менталитета и уочавати повезаност моралних изопачења власти и појединца. Подстицањем ученика да са моралног становишта просуђују поступке представника средње власти наставник ће код њих развијати критичку свест о штетности таквог деловања, потребу да га препознају, осуде и одбаце у свим друштвима и временима.

Наставник ће током тумачења комедије подстицати ученике да увиђају идејно богатство комедије *Сумњиво лице* и настојати да образлажу свевремене поруке које носи ово дело. Очекујемо да ће ученици указати на значај хумане и демократске власти која негује праве људске вредности и истаћи потребу постојања друштва у којем власт служи народу, поштује и примењује законе засноване на правичности, једнакости, истини, поштовању слобода и интегритета грађана.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 2013: Љ. Бајић Читање драме, *Књижевност и језик*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, бр. 3–4, стр. 351–362.
- Бергсон 1933: А. Bergson, *Smeh. Esej o značenju komičnog*. Beograd: Lapis.
- Глишић 1966: В. Glišić, *Nušiće njim samim*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Ђокић 1989: Љ. Ђокић, *Osnovi dramaturgije*, Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu.
- Иванић 2014: Д. Иванић, Нушић или прасак имагинативне енергије, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 62/III, стр. 691–700.
- Јакшић Провчи 2012: Б. Јакшић Провчи, Сумњиво лице у српској драми, у: *Паралеле и сусретања – Душан Ковачевић и Александар Поповић*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Јовановић, Јаћимовић 2013: Р. Јовановић, Д. Јаћимовић, *Лексикон драме и позоришта*, Београд: Просвета.
- Јовановић 2014: Р. Јовановић, *Бранислав Ђ. Нушић – живот и дело*, Београд: Службени гласник.
- Лазаревић Милошевић 1999: Т. Лазаревић Милошевић, *Методички приступ Нушићевим комедијама*, Смедерево.
- Лешић 1981: Ј. Lešić, *Nušićeve smijeh*. Beograd: Nolit.
- Максимовић 2003: Г. Максимовић, *Тријумф смијеха*. Ниш: Просвета.
- Несторовић 2014: З. Несторовић, Зашто је Нушић наш савременик, у: *Семинар српског језика, књижевности и културе*, Предавања 3. Београд: МСЦ.
- Николић 2012: М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.
- Нушић 1970: Б. Нушић, *Одабране комедије I*, Избор и редакција Александар Тишма, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга.
- Павловић 2008: М. Павловић, *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*, Београд: Завод за уџбенике.
- Пејчић 2012: А. Пејчић, *Театрализација власти*, Београд: Чигоја.
- Проп1984: V. Prop, *Problemi komike i smeha*, Novi Sad: Dnevnik / Književna zajednica Novog Sada.
- Росандић 2005: Д. Rosandić, *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.

Nataša B. Stanković Šošo

THE COMEDY *A SUSPICIOUS PERSON* IN ELEMENTARY SCHOOL –
METHODOLOGICAL CONSIDERATIONS

Summary

Special emphasis is laid on the didactic treatment of Nušić's comedy *A Suspicious Person* in the eighth grade of elementary school. The interpretation is based on the viewpoints of creativity, research and problems. The methodological techniques and procedures, literary and teatrological approaches to Nušić's work were harmonised with the peculiar features of this work, and with the circumstances of its study in the teaching process as well. The literary characters are the leading integrative factors, interpreted in interaction with social and moral issues, as well as verbal and situational comedy.

Key words: teaching, comedy, *dramatis personae*, interpretation, aims, research tasks